

evidentirane v letu 2012. V prvi polovici 20. stoletja so sejmi kot ustaljena in pogosta oblika kupčevanja po celotnem Pomurju najpogosteje potekali v obliki združenega živinskega in blagovnega sejma, nedvomno pa so bili poleg nakupovalnega tudi pomemben družabni dogodek. Tudi danes sejmi potekajo kot v preteklosti ob nekaterih župnijskih praznikih in ob sejmskih dnevih, iz leta 2006 pa izhajata tudi dva rokodelska sejma. Največ sejmov v Pomurju pa se danes prireja v Murski Soboti, dva letna (Trezino in Miklošovo senje) in dvanajst mesečnih (vsak prvi ponedeljek v mesecu).

Zapisa v zborniku sta prispevala Gregor Kovač in Peter Šraj. Prvi se je poklonil *spominu ob 200. obletnici rojstva evangeličanskega dubovnika, soseniorja in seniorja Janoša pl. Berkeja* (1814–1908), ki je kar 72 let kot duhovnik služboval v Križevcih v Prekmurju. V vseh teh letih je bil izredno spoštovan voditelj svojih faranov tako na duhovnem kot gospodarskem področju, poleg tega se je pomembno udeleževal še v političnem življenju, kot pisatelj in urednik, ustanovitelj fundacije v Sopronu in nasploh kot znana in modra osebnost Slovenske krajine.

Peter Šraj pa je prispeval zapis *Boksarska vstaja na Kitajskem*, pri čemer gre za resnično zgodbo mladega vojaka – mornarja Matije Domjana (1879–1935) iz Dokležovja, ki je služil vojsko v avstro-ogrski mornarici v Pulju, kjer je bila znana ladijska industrija. In v tej daljni deželi je mladi Domjan na vojni ladji od Pulja na Kitajsko in nazaj v Pulj pisal dnevnik o preizkušnjah in življenjskih nevarnostih, katerim je bil tam izpostavljen.

Med Poročili najprej beremo o *Sinagogi Maribor – 518 let pozneje*, kjer nas Marjan Toš popelje skozi dolgo pot najstarejšega ohranjenega judovskega svetišča v vzhodnih Alpah, v kateri se od 2001 vrstijo najrazličnejše prireditve, razstave in koncerti, uporabljajo se kot muzejski prostor in uveljavlja kot novi mestni kulturno-prireditveni center. Tudi drugo poročilo *Ob 70. obletnici množičnih deportacij prekmurških Judov v taborišča smrti* je napisal Marjan Toš, ki se ob tem vrne v leto 1944. Tedaj je bila namreč Hitlerjeva zahteva po dokončnem uničenju Judov tako rekoč v celoti izpolnjena in to je bil tudi prvi korak na poti dokončnega izbrisa prekmurških Judov iz javnega in socialnega spomina.

Vsa preostala poročila je zapisal Franc Kuzmič, tako je najprej predstavil fotografsko monografsko publikacijo *Julij Gyula Schönauer – šalovski fotograf*, katere avtor je Mark Krenn. Kot pravi, je obsirna študija dragocen pripomoček o antropološki, družbeni in etnološki podobi Šalovcev z okolico v tridesetih letih 20. stoletja. Druga predstavljena publikacija je *Martinišče v Murski Soboti* avtorja Bogdana Kolarja, ki govori o prvem katoliškem dijaškem zavodu v Murski Soboti, ki je pričel delovati v šolskem letu 1924/25. V nadaljevanju je predstavil zbornik *Prekmurje. Podoba panonske pokrajine*, ki ga je uredila dr.

Maja Godina Golija. Zbornik je vsebinsko zelo pester, saj v prvem delu obravnava etnološko in kulturno podobo, v drugem zgodovinsko in socialno podobo in v tretjem naravne značilnosti prekmurske pokrajine. *Zgodovino zavarovalništva v Pomurju* s kronološkim prikazom razvoja in spremembe na področju zavarovalništva v tej regiji je delo Štefana Obala. Kot pravi Kuzmič, je knjiga neprecenljiv prispevek k zgodovini in osvetlitvi zavarovalstva v Pomurju tudi zato, ker je tovrstno delo prava redkost. V letu 2014 je Pomurje dobilo še eno pomembno publikacijo, *Zgodovino pomurske policije in orožništva*, ki je nastala kot sad več raziskovalcev. Kako so se njihove naloge in pristojnosti skozi čas spreminjale, tudi zaradi zgodovinskih in geografskih okoliščin, na kratko povzame tudi Kuzmič v tem zborniku. Kot zadnje poročilo pa izpostavi še študijo *Harangláb, zvonik, Holzglockenturm*, avtorjev Boruta Juvanca in Andreje Benko. Gre za predstavitev lesenih zvonikov na panonskem območju treh držav, Avstrije, Madžarske in Slovenije kot pomembne kulturne dediščine, ki nujno potrebuje evidentiranje in obdelavo kot tudi strokovno restavriranje in konzerviranje.

Zbornik soboškega muzeja 22–23 zaključuje *Bibliografija*, kjer Franc Kuzmič predstavi obsežno bibliografijo Jožeta Vugrinca, profesorja slovenskega in ruskega jezika s književnostma in dolgoletnega ravnatelja Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, ki je s številnimi prispevki s področja knjižničarstva in domoznanstva znatno prispeval k prepoznavnosti pokrajine v tem oziru in v tej smeri je nadvse dejaven še dandanes.

Pomurski muzej Murska Sobota je z novo izdajo zbornika spet naredil korak naprej v približevanju pomurske zgodovine širši javnosti, ki preko različnih vsebin tudi na ta način spoznava preteklost, polpreteklost in tudi sedanost pomurske pokrajine. Ponovno, kot vselej do zdaj, je poln tehtnih prispevkov, ki prispevajo k ohranjanju slovenske kulturne dediščine, zato sem prepričana, da bo vsak bralec v njem našel poglavje zase.

Klaudija Sedar

Miha Šimac in Katarina Keber: »Patriae ac humanitati«: zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 222 strani.

Leta 2011 je pri založbi ZRC SAZU v sklopu zbirke Thesaurus memoriae (serija Opuscula) izšla knjiga *»Patriae ac humanitati«: zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte*, pod katero sta se podpisala Miha Šimac in Katarina Keber. Danes, ko obeležu-

jemo 100. obletnico prve svetovne vojne, ki je pomemben pečat pustila tudi na Slovenskem, je knjiga še toliko bolj aktualna. Vojna je v dobrih štirih letih, kolikor je trajala, pustila za seboj številne sledi in posledice. O vseh krutostih vojne so v letih in desetletjih po njenem koncu pričali tudi številni vojni invalidi, ki so bili ranjeni med spopadi, in vojaška pokopališča, na katerih je bilo pokopanih tudi na tisoče padlih vojakov. Države udeleženke so mobilizirale na milijone mož, ki so se borili po prostranstvih in bojiščih Evrope, Azije in Afrike. Nova, izpopolnjena vojaška tehnika, katere paradni konji so bili težko topništvo, strojnice, tanki, letala in bojni plini, je sejala smrt med vojaki in dala vojni krvav pečat. Poleg ogromnega števila umrlih vojakov so med žrtve sodili tudi tisti, ki so jih orožje, bolezni, naravne ujme in slabe življenjske razmere na in ob bojiščih začasno ali dokončno umaknili iz krvave morije. Države so za ranjene vojake organizirale številčno in učinkovito zdravstveno oskrbo, ki je segala od frontne linije do globokega zaledja. Sistem, ki so ga tekom vojne še izpopolnili, je poskrbel, da se je na bojišča vrnil velik procent ranjenih vojakov. Vojna je že v samem začetku julija 1914 zajela tudi slovenski prostor. Slovenski možje in fantje so krutost vojne spoznali na srbskem in galicijskem in kasneje jugozahodnem bojišču, civilno prebivalstvo pa se je z vojno vihro neposredno soočilo po pričetku spopadov med Italijo in Avstro-Ogrsko maja 1915.

Če se sprehodimo skozi vsebino knjige, vidimo, da je knjiga razdeljena na dva osrednja vsebinska sklopa: Miha Šimac v prvem delu obravnava voja-

ško zdravstveno in duhovno oskrbo v Ljubljani med letoma 1914 in 1918, v drugem delu pa Katarina Keber predstavi epidemije nalezljivih bolezni na soški fronti in v njenem zaledju. Poleg bogatega nabora slovenske in tuje literature, med katero je precej dnevnikov vojakov, ki so se borili na soški fronti ali delovali v zaledju, knjiga temelji na časopisnem in arhivskem gradivu. Z dnevniki in spomini, med katerimi so poleg vojaških tudi dnevniki zdravnikov in ljubljanskega nadškofa Antona Bonaventure Jegliča, dobimo intimen vpogled v doživetje vojne in soočanje s poškodbami ter boleznimi tako na fronti kot v bolnišnicah. Šimac je naredil podroben pregled dveh osrednjih kranjskih časopisov, ki sta izhajala na Kranjskem med vojno – *Slovenec* in *Slovenski narod*, ki sta poročala o prihodu ranjencev v Ljubljano, zbiranju sredstev zanje in njihovem življenju v bolnišnicah. Arhivsko gradivo, ki zajema dokumente o vojaški saniteti, vojnih bolnišnicah, zdravnikih in osebju, ranjencih ter o duhovni oskrbi vojaških enot, izhaja iz različnih ljubljanskih (Arhiv Republike Slovenije, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Arhiv šolskih sester v Ljubljani, Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani, Provincialni arhiv Slovenske province Družbe hčera krščanske ljubezni) in dunajskih arhivov (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien, Archiv der Republik). V knjigo je vključenih več grafov in tabel s statističnimi podatki o številu ranjencev, umrlih, zdravstvenih institucijah in boleznih, poleg tega pa še bogato slikovno gradivo, med katerim je tudi več neobjavljenih fotografij iz zapuščine zdravnika Otta Hawline.

Miha Šimac v prvem poglavju na kratko predstavi zgodovino zdravstvene in duhovne oskrbe, s poudarkom na ozemlju in času Avstro-Ogrske. S tem dobimo uvid v sestavo in organizacijo vojaškega zdravstvenega sistema, sanitetnih enot ter duhovne oskrbe pred vojno in ob začetku spopadov. Sledi kratek opis zdravstvenih ustanov in društva Rdečega križa v Ljubljani, ki so vojno pričakali v veliki meri nepripravljeni, saj kapacitete niso zadoščale in so jih že avgusta 1914 pričeli pospešeno povečevati. Poleg razširitve bolnišnic je predvsem Rdeči križ pozval prebivalstvo k darovanju za ranjene vojake in v svoje vrste vključil večje število prostovoljnih bolniških strežnic. Tako oblasti kot vojaki so pričakovali, da bo spopad kratkotrajen, kar je posledično pomenilo, da tudi zdravstveni sistem ni bil prilagojen in pripravljen na dolgotrajno vojno. Vstop Italije v vojno maja 1915 je dodal vojaškemu spopadu na Slovenskem novo dimenzijo, saj je fronta naslednji dve leti in pol potekala neposredno na slovenskem ozemlju. Avtor opiše dogajanje na frontah, kjer so se borili slovenski vojaki, posebno pozornost pa nameni nam najbližji, soški fronti, za katero je rezervirano posebno poglavje. Tako izvemo o življenju vojakov v strelskih jarkih, o tamkajšnjih higienskih razmerah, sanitetni oskrbi, prevozu ranjencev s fronte in v bolnišnice z vlaki. Z

izseki iz dnevniških in spominskih zapisov vojakov, med katerimi so bili številni tudi ranjeni, dobimo sliko vse bede, ki so jo ti doživljali v strelskih jarkih, poljskih bolnišnicah in zalednih zdravstvenih institucijah. Razmere so bile kritične predvsem v času ofenziv, ko so italijanske sile še posebno intenzivno obstreljevale avstro-ogrske vojaške položaje. Kot primer avtor posebej izpostavi sanitetno oskrbo v času tretje soške bitke. S pričetkom spopadov na soški fronti se je spremenil tudi status slovenskega ozemlja. Prišlo je do zgostitve vojaštva in vojaške mehanizacije, s tem pa se je spremenila tudi vloga bolnišnic, kar avtor podrobno predstavi v poglavju *Ljubljana – »Mesto vojaških bolnic«*. S povečanjem števila ranjenih vojakov se je močno povečal tudi pritisk na zaledne bolnišnice, ki so le s težavo sledile in oskrbovale njihove rane. Kako je bilo za vojaka poskrbljeno od trenutka, ko je prispel v bolnišnico, do odpustitve, dobimo uvid v poglavjih *Ranjenci in oboleli v ljubljanskih bolnišnicah* ter *»Spitalsko življenje«*. Predstavljeni so operacijski posegi, bolezni, s katerimi so se soočali bolniki in zdravstveni delavci, življenje v bolniških sobah ter zdravstvena in duhovna oskrba v bolnišnicah. Glavne bolezni, ki so jih zdravili v ljubljanskih bolnišnicah, so bile tifus, kolera, griža in spolne bolezni, kar je bilo posledica prostitucije, ki se je s pričetkom vojne močno razširila. V bolnišnicah so si vojaki krajšali čas pred izpustom z raznimi priložnostnimi dejavnostmi (pevske zbori, predstave, koncerti), pisanjem pisem in obiski. Zadnje poglavje prvega dela knjige je namenjeno vojakom, ki jih v bolnišnicah niso uspeli rešiti in so zaradi posledic ran ali bolezni umrli. V Ljubljani je bilo vojaškim pokopom namenjeno več pokopališč, ki jih je bilo potrebno tekom vojne razširiti.

V drugem delu knjige nam Katarina Keber podrobneje predstavi nalezljive bolezni, ki so se med vojno pojavile na soškem bojišču in v zaledju. Higijenske in življenjske razmere, ki so vladale na bojiščih in v zaledju, so bile kot naročene za širjenje že omenjenih tifusa, kolere, griže, spolno prenosljivih bolezni, pa tudi malarije tako med vojaki kot med civilnim prebivalstvom, ki je v zaledju stopilo v stik s prvimi. Vse te bolezni so se pojavile na soški fronti in zalednem slovenskem ozemlju. Avtorica posebno pozornost nameni širjenju kolere in zaščitnim ukrepom, ki so sledili izbruhom. Ti so se na Slovenskem tekom vojne večkrat pojavili in se iz frontnih jarkov razširili v zaledje tudi med civilno prebivalstvo. Na podlagi arhivskih virov, pridobljenih na Dunaju in v Ljubljani, avtorica predstavi ukrepe civilnih in vojaških oblasti za zatrtje bolezni, katere smrtnost je ponekod presežala celo 50 % med obolelimi. Glavni ukrep je bilo cepljenje, s katerim so v veliki meri uspeli zmanjšati smrtnost med obolelimi vojaki in civilisti. Zaključno poglavje je namenjeno opisu kolere v spominih in dnevnikih slovenskih vojakov in civilistov, ki nam dajo drugačno sliko od tiste, ki nam jo ponujajo statistika in dokumenti, in tako dobimo

vpogled, kako so se z boleznijo soočali posamezniki ali skupnosti.

Knjiga je prvi poskus raziskave in predstavitve sanitetne ter duhovne oskrbe med prvo svetovno vojno na Slovenskem in služi kot osrednja referenca za nadaljnje ukvarjanje s to tematiko. Več kot ustrezno zapolnjuje manko v slovenskem zgodovinopisju na območju »druge« oz. »domače fronte« in poleg dogajanja na bojiščih predstavi tudi delovanje in življenje v zaledju.

Robert Devetak

120 let, Splošna bolnišnica Slovenj Gradec: 1896–2016 (ur. Franc Verovnik). Slovenj Gradec: Splošna bolnišnica, 2016, 223 strani.

Ob 120-letnici Splošne bolnišnice Slovenj Gradec je izšel zbornik, ki ga je uredil Franc Verovnik, upokojeni zdravnik, primarij internega oddelka v bolnišnici. Kot v uvodu pojasnjuje sam, so se za nov zbornik (prejšnji je izšel pred dvajsetimi leti ob stoti obletnici bolnišnice) odločili predvsem zaradi skokovitega razvoja medicinske znanosti in tehnologije, ki močno vpliva tudi na nenehni razvoj te osrednje koroške zdravstvene ustanove: »V tem kratkem razdobju so se pojavile nove ali pa izboljšale dosedanje

